

Fény és költészet

„...s a fényt szemem beitta a szívembe.”

(Tóth Árpád: *Esti sugárkoszorú*)

A fény a természetnek egyik legfontosabb, legtitokzatosabb jelensége. Sokáig titok volt a tudósok számára a keletkezése éppúgy, mint a szemünk és agyunk által történő érzékelése. Ennek az érdekes jelenségnek a mind hasznosabb alkalmazásán fáradozik a világítástechnika.

Nem csoda, hogy a fény a maga sejtelmességével, a lélekre gyakorolt különleges hatásával örök témája a költészetnek. Az ezüstös holdsugár, a halványan pislákoló mécses, vagy a szelíd lámpafény egyaránt témául szolgált sok költő számára.

Tegyük most együtt egy irodalmi sétát fel-felidézve költőink néhány sorát, melyekben főtémaként vagy akár hasonlatként megcsillan a fény. Sétánk egyes állomásait válasszuk kizárólag a magyar költészet világából, hiszen kevés nemzet büszkélkedhet olyan gazdag és jelentős költészettel, mint éppen a magyar.

A fényforrások részben természetesek, részben mesterségesek lehetnek. A mesterséges világítás történetét is feloszthatjuk a villamosság megjelenése előtti világítás és a villamos árammal történő világítás történetére. Irodalmi sétánk útvonalát is ezek a szempontok jelölik ki.

A természetes fényforrások közül a legfontosabb az életünk melegét-fényét adó Nap. Ujjongva köszönti a felkelő napot a papköltő, Sík Sándor:

Én, én a fény szerelmese vagyok!

Üdvözlégy fölkelő fény!

Üdvözlégy fényes fiatal világ!

(Virradat a Vágón)

A nagyvárosi hajnal fényeit Tóth Árpádnál szebben talán senki sem írta le:

*Minden üvegre száz napocska hullt
S az aszfalt szennyén szerteszt gurult
A végtelen Fény milliom karátja.*

(Körúti hajnal)

Ugyancsak Tóth Árpád festi le a szobába szűrődő napfény és egy vázába tett virág „költői kölcsönhatását”:

*Ám olykor egy-egy függöny rezge rése
A lila fürtön arany fényt dob át,
S felgyújtja, mint egy nagy, kevély opált,
Melynek szikrázva szédít színverése.*

(Orgona)

A Nap költői jellemzését Babits lírájában is megtalálhatjuk:

*Nézd, úgy hinti fényét a nap szét a világra
/áldón, békén,*

*Mint szentelt vizet a pap a nép közé mise
/végén*

(Győzelmi ének estefelé)

A Hold az estében sétáló szerelmesek fényforrása. Petőfi Sándort ezeknek a soroknak írására ihlette:

*A hold az égen egy ezüst lant,
Megannyi húr a sugarak,
A hold ezüst lantján a szellők
Szellemkezekkel játszanak.*

(Holdvilágos éj)

Kosztolányi játékosságát a hold sem „úsztta meg”:

*Baljóslatú sarló
Reámveti gyarló
fényét.
Félarca nevet le
a fénye kezembe
tallér.*

(Szeszélyes futamok a holdról)

És a csillagok...! Ezek a nagyon távoli, parányinak látszó égitestek világítástechnikai szempontból nem számottevő fényforrások, más szempontból fontosak. Csillagászok serege vizsgálja a csillagok fényét, így próbálva lépéseket tenni a világegyetem megismerésében. A csillagfény színképelemzése útján lehetnek ismereteink az égitestek anyagi összetételéről. Hogy is írja le ezt a nagyon tudományos dolgot a költészet nyelvén Tóth Árpád?

*Tanultam én, hogy általszűrve a
Tudósok finom kristályműszerén,
Bús földünkkel s bús testemmel rokon
Elemekről ád hírt az égi fény.*

(Lélektől lélekig)

A hajnalcsillagot most nem a játékos, hanem a gondokkal (és betegséggel?) küszködő Kosztolányi szólítja meg:

*Haló csillagfény, ó tekints le,
az ég sötétjéből ma rám.
Vándor remények drága kincse,
enyhítsd tusakvó éjszakám.
(...)*

*Haló sugarad lágy ezüstje
híntsen vígasztaló kegyet,
hisz amikor reggel letűnsz te,
haló sugar - én is megyek!*

(A hajnali csillaghoz)

A világítástechnikának be kellett járnia évezredekken átívelő útját, amíg az embe-

riség elérkezett a ma korszerűnek tartott, elektromos energiával működő világítótestekig. Még a tizenkilencedik század végén is a szerényebb otthonokban mécses világított. Kosztolányi ezt – és vele együtt gyermekkorát – így idézi fel:

*A kis mécs.
Az este bús cselédje
Álmosan virraszt az asztalon,
S az olajfoltos tálcára nézve
sercegését némán hallgatom.
A szobánk csöpp napja. Álom.
Az arany olaj az árnyon,
és a fény folyó arany,
szerteömlő, szótalán.*

(A szegény kisgyermek panasza).

Arany János úgy érzi, névnap-estéjének magányában petróleumlámpája az egyetlen társa:

*Itt ülök, az órák hosszú voltát mérvén,
Minden társaságom egy homályos lámpa
És nincs földi lélek, aki erre térvén,
Jóestét kívánni benyisson szobámba.*

(Névnapi gondolatok)

Nagy „Nyugatosaink” közül Tóth Árpád és Kosztolányi Dezső is írt verset Lámpafény címmel. A huszadik század első évtizedeiben vagyunk és a teljes költeményszövegek, valamint a versek keletkezésének dátuma elárulják, hogy mindkét esetben valószínűleg a petróleumlámpa volt az ihlető – és egyszersmind vígaszt nyújtó társ a napi robot után.

*Lámpám! Öreg bútor, szelíd és furcsa törpe,
Ki nappal elhagyatva válladra ejted árván
Porcellán süveged, s tunyán tűnődve vársz rám,
Mig este megjövök: halkan és meggyötörve,
Lásd, újra itt vagyok, gyűljön föl enyhe
/lángod*

Mely, mint hű eb szeme, oly élő és oly sárga
(Tóth Árpád: Lámpafény)

*Óh lámpafény, oly szép vagy, méla halvány,
mint a beteg ajkán a bús mosoly,
te vagy, aki a napnak alkonyatján
fáradt szívünkre balzsamot hozol.*

Már, mint gyermek csodáltam, lám

/a lámpa,

*s bűmész szemekkel néztem ott alant,
amint a vén bronzcsésze a szobánkba
szétszórta a rózsás szelíd aranyt.*

(Kosztolányi Dezső: Lámpafény)

Juhász Gyula számára az őt gyermekkorában féltve szerető szülei jelentették a fényt:

*...És gondolk egy tiszta, kék világra
Apám szemére: áldott régi lámpa,
Melytől kitárult száz gyermek Szezám!
És gondolk a hű anyai mécsre,
Mely virrasztott fölöttem éjeken,
S a lázam leste aggón és remélve
Ó ez a fény volt glóriám nekem,*

(Lámpások)

Az akkori otthonok valóban csak „szelíd fénye” mellett ne feledkezzünk meg a közvilágításról sem, amikor az utcán gázlámpák világítottak, és jött botjával az alkony jellegzetes figurája a lámpagyújtató. És megint Kosztolányi:

*Egy szűk, kicsiny botban viszem
a szent tüzet felétek,
én örök újra bújító,
és kormos lámpagyújtó.
Fölgyújtom a vak éjet.
A rézkupaknak öblén
halkan szital a tört fény,
ha jó az alkonyat,
s alélt kanócok, álmos utcalámpák
szomjúhozzák piros tűzcsókomat*

(A lámpagyújtó énekel)

Ismeretes, hogy a villamos energia felhasználásán alapuló fényforrások közül a XIX. század utolsó évtizedeiben már megjelentek az ívlámpák is a városok ut-

cáin. Az iskolából estefelé hazaballagó gyermek-Babits nemcsak a lámpát látja, hanem érdekes módon a karbantartás hiányát, és ennek káros következményét is. A felnőtt költő erre így emlékezik vissza:

*... S már lelkünk
olyan, mint régen tisztított fólámpa az évek
zajos körútján: körülle dróthálóban
ezer dögöltött dongó és hullott pille szennyes
maradványai ködlenek és gáncsolják a fényt.*

(Utca estefelé)

József Attila ismert sorai arról tanúskodnak, hogy megszületett az izzólámpa, és a villanyvilágítás az otthonokban is jelen van.

*Nézem a lámpám. Villamos lámpa.
Fűti egy titkos, rejtett erő,
Tompá árnyékból csillogó élet lesz,
Ahogy belőle fény tör elő.*

(Nézem a lámpát.)

Budapest esti ragyogása egyre fényesebben hirdeti, hogy világváros van születőben. A harmincas évek esti Budapestjének látványa több költőnk is megihlette.

*De harsan a lángok
lármája, a lámpák
csilláma szemembe
csengeti lángját.
Máshol az éjszaka
csendje halálos:
itt villan a villany
és villog a város.*

(Babits: Esti megérkezés)

*Száz földi fénye ég a pesti estnek
S minden utat halvány rózsára fest
A nagy, gyönyörű dáma: Budapest.*

(Juhász Gyula: Budapest)

De mi van a ragyogás mögött? Az abla-

kokból kiszűrődő lámpafény milyen sorokról, milyen titkokról árulkodik?

*S látom, hogy lobban százezernyi villany,
Kigyúlnak, élnek mind az ablakok.
És minden ablak új sorsot sajog.
S mögüle más-más élet titka csillan.
Minden lámpácska egy-egy zárt világ.
Forog a föld a zordon éjszakában:
És petty-egymáson, mégis mind magában,
Millió fénycsepp ég felé kiált.*

(Sík Sándor: Lámpák)

Ma már talán kevesen tudják elképzelni, hogy mit jelentett az emberek számára a gyertya és a petróleumlámpa után a villanyvilágítás. Babits örömét és reményét 1932-ben így fejezi ki, hogy Esztergom-környéki nyaralójukba a közeljövőben bevezetik a villanyt:

*Nemsokára itt is villany ég; a föltépett
ideges drót várja már az áram lázát, mely
élő hálójába kapcsol.*

*/falakban
/a város*

*Fényt, óh mily rég szomjaz rá bús telepiünk!
Fényt, és több fényt, és mindig több fényt!
... Ne kelljen pötty kezednek kormos lámpát
gyűjtogatni többet!*

(Verses napló)

A fény a költői lélekben sokféle asszociációt kelthet. A csalódott és búskomorra váló Juhász Gyulának a színházi lámpák színésznő-szerelmét, az „örök Annát” idézik fel:

*Lopott fények: én tőletek tanultam
Szeretni a nagy, örök fényeket,
Hazug napok ragyogták be az utam,
De mégis fénytől voltam részeg és beteg*
(Szép este)

A magyar költészet kincsesládájában természetesen igen sok példa van még a költő és a fény ihletett találkozására. Irodalmi sétánk válogatásból született, mely – mint minden válogatás – szubjektív. A számomra különösen kedves költők versei közt tallózva akadtam ezekre a valóban fényes gyöngyszemekre.

dr. Borsányi János